

Aig vaadete edesi ja tagasi

Sii aaste saap mulkel tüüd Sja tegemisi täis oleme, sest Abja-Paluoja om ju soome-ugri kultuuripäälinn 2021. Kuigi uhket nime kannap Abja-Paluoja, om sii iki kige Mulgimaa ettevõtmine, mes pias meid üle ilma kuul-sambes tegeme. Väige tähtis om sedä vangerd ütenkuun ja üten suunan vedäde.

Jälle tükip kuri koroonaviirus mede laane uppi aama, selleperäst tulep enämbjagu kokkusaamisi vällän tetä. Uhke aaste ürajätuse teeme 13. veebruaril Abja kultuurimaja man.

Mulgi pidu „Mia ja sia ütenkuun“ tulep 29. mail Karksin ja siikörd tahame pääle oma laulu, tansu öimurahvaste perimust

kah rahva ette tuvva. Kik osalise om muduki oma rahvaröövlin.

Mulgimaa laste vulklooripäev tulep 25. märtsil joba 25. kõrda ja nüid saave lasteialatse kah öimurahvaste laule-tanssege tuttavese.

Süük uvittep kikki. Augustikuul tulep Abjan soome-ugri rahvusküuke söögiuulits. Mulgi ja soome-ugri rahvaste konverenssi peetes 27. novembrel Abja kultuurimajan. Sii võtap soome-ugri kultuuripäälinna aaste kokku. Kultuuripäälinna tegemiste kohta saap tädust Mulgimaa valdu kodulehte ja mulgimaa.ee päält.

Muduki lääve uvvel aastel edesi kah mede eväaastese tegemise, nagu mulgi keele õpetemine, aalehe välländmi-

ne, sõnaraamatu tegemine jt. Oktoobrekuul tulep Hendrik Adamsoni murdeluulevöistelus ja ütekõrrage tähisteme kirjamine 130. sünniaastepäevä, valime Mulgimaa uhkuse aunime saaja, tähisteme Mulgi nädälit. Valmis pias saama Mulgimaa turismikava 2021-2030 ja valmisteme ette kandidiirmist Eesti söögikandis 2022. aastel, et mede tubli söögipakja ja ää söögi üle Eesti kuulsas saas.

Et 2020. aastet raasike miilde tulete, otseme vällä pildi, mida selle ja järgmise lehekülle pääl tegede jagame.

Mia soovi teile kigile ses aastes pääleakkamist ja äid mõitti!

Grenbergi Ave,

MKI juhateje
Mulgi kiil: Ilves Kristi

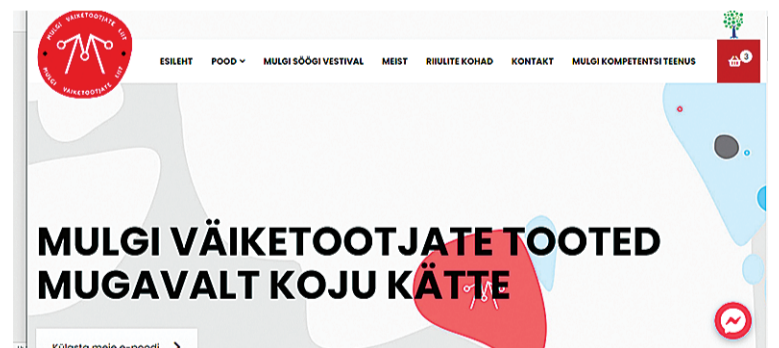
Aaste akatusen kuts instituut inimesi ja ettevõttit üles kasuteme rohkemb mulgikiilist nimesit ja pääliskirju. Üleskutsesest käiti kõneleminen kah Elmari raadjun. Pildi pääl om Elmari raadju toimeteteje Sommeri Tiiu ja Hermanni Lauri (veerde pääl) ja instituudi tüuteje Grenbergi Ave ja Ilves Kristi studjun. Pilt: Adamson Elen

Veebruarikuul käisive mulgi oma kandist kõneleminen ja oma kaupa pakman nii Balttouri messil Riian ku Tourestil Talnan. Pildi pääl mulke punt Tourestil. Pilt: MKI

Soome-ugri kultuuripäälinna aunime iist tulli mulkel 17. juunil ZOOMi keskkonnan võistelde Podlesnaja Tavlage. Pääle oma laanest kõneleminise olii vaja vastate kah indajide küsimustele. Pildi pääl om lavva ümmer küsimustele vastamen tüürühmä liikme Leskova Piret, Laande Alli, Tauli Ants, Grenbergi Ave, Rei Kerstin ja Ilves Kristi. Kik selle võtt üles ja kand veebin üle Reimanni Marko. Pilt: Bergmanni Taavi

Keväde tei Mulgi Väiketootjate Liit valla e-poodi mulk.ee, kos pakutes nii süüki, käsitüüd ku muud mulgi värki.

Suve akatusen käiti Mulgimaa söögi- ja üümajapakjide man, et kõnelde mulgi asjst ja otsi kuuntüükotussit. Pildi pääl om Roometsa Sille, Ilves Kristi, Rei Kerstin ja Grenbergi Ave Tõrvan Nõhvikku kohviku usse pääl üten kohviku peremihe Kõverku Andresege. Pilt: MKI

Valmis sai mulgikiilne lavvamäng „Sõõr ümmer Mulgimaa“, mes viip mängja lustilisele reisile läbi terve Mulgimaa. Pildi pääl rõõmusteve uvve mängu üle mulgi keele õpeteteje Laande Alli ja Riigikogu Mulgimaa toetusrühmä esimiis Seederi Helir-Valdor. Pilt: Grenbergi Ave

ÜITSAINUS MULGIMAA

Mulgi Kultuuri Instituudi välläanne

September 2020 (nr 50)

www.mulgimaa.ee

Septembrekuul tulli vällä aalehe Üitsainus Mulgimaa 50. nummer. Sel-
lest aast pääle tulep leht Mulgimaa koduse üten vallalehtege.

Vällä tulli poole tunni pikkune vilm "Mulgimaa nutikus, inimesed ja
toit", mille jaos and raha Mulgi Kultuuri Instituut LEADER rojektist "Mul-
gimaa tuntus!".

Mulgimaa lipu päeväl, 12. ok-
toobrel valiti uvves Mulgi vanem-
bes Malingu Arvo, kes piap sedä
ammatit kaits aastet.

Pilt: Pääsuke Jaan

Mulgi nädäli lõpetuses peeti ärä edimene mulgi kirjavara laat.

Pilt: Grenbergi Ave

Mulgikiilse uudise om Vikerraadjun ollu joba 15 aastet. Pildi pääl uudis-
te akateje Hallik-Konnula Airi ja Ilves Kristi.

Pilt: Pihlap Küllike

Abja gümnaasiumin olli koolilaste mälmängu „Nupute vällä!“ edimene jagu. Pildi pääl om Mõisaküla kooli
mälmängje.

Pilt: Grenbergi Ave

Mulgimaa laste vultlooripäevä asemel olli kate nädäli pikkune omakul-
tuurifestival, mille käigun Laande Alli käis läbi kik Mulgimaa lasteaia.
Pildi pääl om Öisu latse ja nedne õpeteje.

Pilt: Laande Alli

Keväde kuulutedi vällä edimene mulgikiilside laule võistelus. Sii töi 12 uut laulu, mes kik sügüse uhkel kons-
serdii ette kah kanti.

Pilt: Pääsuke Jaan

Seto Instituut tähist 6. novembrel Värskan konverensige oma 10. sünnipäevä. Ääde suuve-
ge ollive mulgi kah latsin. Pildi pääl om Mulgi vanemb Malingu Arvo ja Seto ülembsootska
Järvelilli Rein.

Pilt: Grenbergi Ave

Mulgi Kultuuri Instituut kuts üles saatma oma jõulusoovi siikõrd mulgi keeli. Esiki päämi-
nister Ratta Jüri tei mulgikiilse jõulutervituse.

Mulgi koduvaim Pell tõi õnne ja jagas karistust

Luudus om ennest jäl-
le puhkame säädän. Ku
suurt lume ei ole, om iluste
näta kik lohu, muhu, kivi ja
sammeldet puutiive. Luudus-
like pühäpaike uurjale om sii
ää aig, sest kivi ei ole lehte
taga või suure einä ala paetet,
alliku om näta ja maa lage.

Aaluuliste luuduslike pühä-
paike otsmise man om tähtis,
et nende kohta oles olemen kah
rahvajutu. Vanal Liivi ja Läti
mõjutustege Mulgimaal om
ollu üits esieralik tegelane – Pell
(kah Bell, kodujumal, aidnik,
Penn, Penni-Jumal, usse isantti,
põglik nimekuju ebäjumal jne).
Ennemb om Pelli kah aianuka-
jumales kutsut. Ilusit nimesit tal
jakkup – ääl latsel mitu nime.

Pelli “kodukandis” võib
pidäde Karksi kihelkonda, sest
just säält om temä kohta kokku
korjat kige rohkemb täädust.
Ülestähendusi om aastidest
1868-1972. Kige edimine tääde
Pellist, mille om üles korjanu
Hurda kaastüüline Kase Leena,
om kah Karksis peri.

Millest sis Pelli-luu kõnele-
ve? Kige rohkemb ohverdemi-
sest. Pelli jaos ollive oma ohv-
rekotusse, ariliguld egäl talul
eräldi. Enämbiste olli sii aid (nn
tapuaid), kivi, sööti jäet maa
vmt, kus viiti söögikraamist
uudseohverd ek edimest ohverd,
näituses villä, leibä, võid, õlut,

Lillin Timmo talu maade pääl om Ussikivi, mes om ollu kate talu ütime ohvrekotus. Kõneldes, et Ussikivil ollu ennemb tapuaid ümmer. Kivi pääle om “värsket” ja mudu “äädmiilt” viitu, näituses uudseleibä või tapet looma liha. Ohverd viiti kah pühädes ja engipäeväs.
Pilt: Laanemetsa Ly

kuurt jmt. Miandse ohvreaia
kuuselt ollive, ei ole kuigi äste
täädä. Kotusse om üles märgit
kah pallalt talu nime järgi või ei
ole sedägi. Sii tiip aiakotuste väl-
läotsmise nüidisel aal väige ras-
ses. Vähäste ülestähenduse Pelli
aidust näitave, et nii ohvropaiga
om ollu paaigu siandsesama ku
Kraasna maarahva ohvreaia –
kolmnuka kujuge, ollu talude
lähiksen, sinna om viitu uud-
seohverd, aida om kõrran oitu,

peremiis om aia iist vastuteje
jne. Pääle aia om täädä kah ohv-
reanni viimist kivi pääle, mes
võis kah olla omaette aian, aga
enämbiste olli nõndasama kun-
nigil talu lähiksen. Pelli luguden
om tihti edimese rinnapiima oh-
verdemine – esieränis just kivi
pääle viimine. Väige tähtis olli
jaanipäevä aal ohverdemine –
sellel olli esieränis suur vägi.
Miande Pell olli? Temä vällä-
nägemisest ei ole kuigipallu tää-

dä. Mõnikörd nimetedes kassi,
peni või lindu. Sii võib olla seot
sellege, et ohvropaika viitu süük
meelit ligi luume, keda peetigi
sis Pellis.
Kas Pell pahatses kah sai?
Pühäs peet paika võisive minna
pallalt vällä valit inimese, arili-
guld peremiis ja/või perenaine.
Ku ohvreaida juhtusi mõni tõi-
ne, tuli ariliguld karistus. Pell
võis kariste kogemede pühäpaika
lännu kariluume või pereliik-

mit – kerge karistus olli aiguste
või ihuädäde tuumine, kange ka-
ristus olli surm. Pellile ei saa sedä
pahas panna, sest temä ku kodu-
vaim tõi ju iki õnne kah majja, ku
tedä vähätigi au sihen peeti.

Om luuta, et varsti saap aka-
te Pelli kotussit vällä otsma ja
kaardi pääle märkmä, sest ürgjä-
tet om Muinsuskaitseammati ja
Keskkonnainvesteeringide Kes-
kuse rojekt “Aaluulise Pärnu-
maa viie kihelkonna luuduslike
pühäpaike inventuur arhiivialli-
kide järgi”. Selle käigun paneve
uurja kaardi pääle kirja Elme ja
Karksi kihelkonna seni viil kait-
se alt vällä jäänu aaluulise luo-
dusliku pühäpaiga. Ek sis akkap
luudus ütten Pelligi jälle kõne-
leme ja miilde tuleteme müüdä
minnu aigu. Seni oodap Pell
meid Eesti Rahvaluule Arhiivin
ja Mulgimaa luudusen.

Ku sa täät mõnda luudus-
likku pühäpaika, mes ei ole viil
kaitse ala võet, anna sellest mul-
le täädä e-kirjage l.maemets@
gmail.com.

Mäemetsa Laura,
pühäpaigaurja

Mulgi kiil: Ilves Kristi

*Pikembelt saat Pellist lugede
Mäemetsa Laura Tartu Ülikoo-
li magistretüüst “Pelli pärimus
Mulgimaal: traditsioon, tuntus
ja tähendus”, mille levvät inter-
netist.*

Mulgi näituse oodave vaatejiti

Mulgi Kultuuri Instituut
dil om olemen kolm
näitust, mida saap telli rahva-
majadese, kunstisaalese, kuu-
lese, külämajadese ja mujale,
kos vaatejiti om. Kaits neist
om Rosenbergi Ülle joonistet
raamatupilte näituse ja üits
Mulgimaa aaluu välläpanek.

Mulgi aabits “Mütäs Mati luu”
sai valmis 2016. aastel. Kuna
Rosenbergi Ülle tettu aabitsepil-
di rahvale väige miildisive, võtt

Mulgi Kultuuri Instituut nõus
nii ärä raami ja neist omaette
näitus tetä. Kirjapapre suurutse
pildi om raame sihen ja päält
laasige. Pilte om paarkümmend.
Mulgi aabitse päätegelane
om mütäs Mati, kes uurip maad
ja ilma ja saap kokku egätsugus-
te tegelastege. Luu ja pildi kõne-
leve taluelust, luudusest, kodust,
perest ja mulgi kommetest.

Näituse „Mulgimaa aalu-
gu” sääd 2019. aastel kokku
Abja gümnaasiumi aaluuõpete-

je Kreevsi Maile. Kümne suure
papptahvle pääl om pildi ja jutu
talude välläostmisest, äärbäni-
dest, laatest, raudtiist, linavabriki-
dest, ariduselust, mulke juurdest,
ärkamisaast ja küiditemisest.

2020. aastel keväde sai Tar-

tu ülikooli Lõune-Eesti keele
ja kultuuriuringide keskuse
iistvedämisege valmis tõine Ro-
senbergi Ülle pildinäitus «Ämä-
riguaa luu pilte pääl». Vaatemi-
ses om vällän 20 pilti raamatust
«Ämäriguaa luu. Tarvastu». Pil-

di om kergide kapa-laate pääl.

Kel om mõne näituse vastu
uvi, andku sellest täädä Mulgi
Kultuuri Instituudile e-kirjage
mki@mulgimaa.ee või kõlistegu
tel 5885 7355.

ÜM

Minevaaste septembrekuul olli näitus “Ämäriguaa luu pilte pääl” vällän Tarvastu raamatukogun.
Pilt: Pihlap Küllike

Näituse „Mulgimaa aalugu” sääd kokku aaluuõpeteje Kreevsi Maile.

Pilt: Sepä Lauri

Lilli luudusmaja aidan saap oma käege linataimest niiti tetä

Juba mitu aastet olli mede Junistuses näidate latsile linatüüsit. Aga nagu rahva sehen üteldes, et unistuse tükive täide mineme, nii olli mede man kah.

Vähäaaval koguni aita egät-sugutsit linatüüristu ja suvel kasvatime põllu pääl peris suure portsu lina kah. Talve saime vana aida seinä, lae ja pörmandu soodarisige vanast mustusest puhtas tetä. Ruum sai elektre-valguse ja vilminäitämise tehnika, mille abige saap seinä päält õppevilme nätä. 2020. aastet sügüses ollive oleme kik võimaluse, et akate kuulele pakma rogrammi „Lina siimnest särgini ja tõise talutüü“.

Eesti Rahvakultuuri Keskuse rojekti abige saime pakku sedä rogrammi kuvvele Mulgimaa koolile. Valgamaa poole päält käisive linatüüd õpman Ala, Tõrva ja Riidaje latse. Villändi poole päält Abja, Karksi-Nuia ja Alliste latse. Kokku 130 õpilast ja õpetet 7.-9. lasset.

Rogrammi om kokku pant mitmest jaost. Kigepäält om väike jutusõõr Mulgimaast. Latse saave kaardi päält selges, kus Mulgimaa om, mitu kihelkunda siin om, mis om rahvarõövaste man esierälikku, kust om Mulgi nimi tullu, millege mulgi rikkas saive ja mida tähendeve värv Mulgi lipu pääl. Latse tutvusteve endit kah mulgi keelen. Sis vaadetes tillikest vilmikest linatüüdest ja jagates latse viies kihelkunnas. Övven akkave kik rupi oma tüüsit tegeme. Üte saeve katemehesaage puid ja riivive kapstid, tõise söödäve kodujännessit ja obesit, kolmande niidäve einä, teeve akkurige peenikes ja viive kanadele, nelläs rühm akip kartult ja söödäp kitsi-lam-

Luudusmaja aidan saap suure massinege lina murda. Pilt: Lätti Ene

bit, viies rühm tiip aida man linatüüd. Egä laits saap endele linapeo ja akkap sis lõugutejege või suure murdmisemassinege vart murdma. Ropsimõõgäge om vaja sis sii peo ärä ropsi ja viimate linakamme pääl kammi. Kammit kiust saap egäüits esi nüüri tetä ja selle liiatsi ümmer keerute. Niimuudu saap aru kah keträmise põhimõttest.

Kui kik etteantu tüü om tetu, sis minnas luudusmajja sissi. Üte akkave Laanemetsa Liina käe all tuan keträmist, kangastelge pääl kudamist ja linatsit rõõvit õpma. Tõise teeve köögin esi võid ja Mulgi korpe. Liidi pääl tetäs kohupiimä ja lavva man pannas ümmer mulgikiilsit retsept. Öpites lihtsampit sõnu ja nalla saap pallu, ku vällä tulep, et kanaperse kasuve maja nuka man, mitte ei joose usseaia pääl. Terve rogrammi aa kõnelep üits juhendeje mulgi keelen. Lõpus om nõnda tore kullele, ku latse akkave kah omavahel murdekeelen miilde jäänu sõnu ütlemä.

Lõpus om sõbralik „Kuldvil-

lak“, kus tuletetes miilde kik sii, mes päeväge ärä õpit. Kik latse ollive sügüse selle rogrammige rahul ja kooli kitsive takkajärgi. Selleperäst võime julgeste sama rogrammi tõistele kah pakku.

Uvvel aastel om peris pallu kuule anden joba tädä, et tahas mede linarogrammista osa võtta. Loodame, et sii aigus annap järgi ja saame iki uvilisi vastu võtta.

Oleme valmis pakma siand-sit mulgi kultuuri ja keelege tuttaves saamise rogramme täiskasunu inimeste ruppele kah. Elu om näidänu, et vägä pallude suure inimese näeve edimest kõrda, kudas linataimest niiti saap ja om vägä üllätunu. Tõistele miildip jälle miilde tulate, kuis latsepõlven vikatige niideti ja siaravvage kartult peenikes lüüdi.

Me kaeme siin luudusmaja man iki alle oida neid vanu talutüüde tegemise tarkusi ja oleme õnneligu, ku kedägi tõist kah siandse asja uviteve.

Laanemetsa Ly
Lilli luudusmajast

Nalla kah

“Mes sa röögit sääl?”
“Siin om ämlik!”
“No las ta olla.”
“Ta om nii irmus!”
“Egä sia kah ülearu ilus ei ole, a temä küll ei röögi.”

***

“Kas sa liha süüt?”
“Ei süü.”
“Aga kala?”
“Ei süü kala kah.”
“Kas sa olet sis taimetoitlane?”
“Ei, mia ole pensjunäär.”

***

Mesperäst om mulgil suur nõna?

Selleperäst, et õhu iist ei pia ju masma.

***

Kaits maamiist vaidleve, kas iki om vaja kiili mõista või ei ole. Edimene arvap, et om, ja tõine usup, et ei ole. Vaidleve ja vaidleve.

Äkki piap nende man üits autu kinni ja vällä astup, miis, kes uurip läti keelen, kudas järve viirde sõita.

Maamihe ei saa midägi aru. Võõras küsüp sis kohe uvveste inglise, soome, rootsi, saksa, rantsuse keelen kah.

Mihe ei saa iki midägi aru. Võõras lüüp käege ja sõidap edesi. Üits miis ütlep sõs tõisele: “Näe, sii mõist küll võõrit kiili, a kasu es ole sellest midägi.”

***

Poig tulep uvve tüdrikuge emä ette: “Emä, saa tuttaves, sii om miu vällävalitu.”

Emä: “Kas parembet es levvä?”

Poig: “A mia armaste tedä just sedäsi, nagu ta om!”

Emä: “Ole vakka, poiss, ma kõnele tüdrukuge!”

***

Esä loep pojale unejuttu: “Ellive üitskõrd kaits pörsakest ...”

“Mesperäst kaits?” nõvvp poig. “Kolm piap ju oleme!”

“No kuule, pojake, meil ollive ju just jõulu ...”

Latsile

Siil ja karu

Siil tullu pikä reisu päält ja tahtan karu manu eläme jää. Ta pallel, et karu lubas talle oma kuupast üte nukakse, kos ta kül-mä iist varju saas. Karu es ole vastu ja andki üte nukakse oma kuupast siilule.

Ku siil olli sääl mõne päevä ärä elänu, läits ta julgembes, ai oma okka õige arali ja olli joba karule tülis. Egä päeväge läits siil jarest pahurembes, nõnda et viimate es saa kuupaomanik enämb summagi asu, egä liigutemise man teive siilu okka talle aiget.

Karu üteli oma külälisele: “Ää söber, ma saa nüid aru, et miu maja mede mõlembe jaos ülearu kitsas om. Om paremb, ku sa siit mujale läät.”

Siil üteli rahuliguld vastu: “Kitsas om jah, a miul om peris ää siin olla ja mia ei lää kunnigile. Küll sii vällä läap, kel kitsas om.”

Karu taht siilu kariste, a siil ai kik okka püsti ja karu es saa talle midägi tetä.

Mesikäpp pidi otsma omale uvve päävarju.

Eesti rahvajutt

Ruute sissi om ärä paetet 10 lindu, kedä võip talve nätä.

TIGANE, PAKLAPÖRR (rähn), AKK, ARAK, ALLVARES, VARBLINE, TUI, PASKRÄSTÄS (hallrastas), LEEVIK, NURMKANA.

Otsi vällä! Loe edes- ja tagaspidi, alt üles, ülevest alla ja viltu kah!

H	G	A	J	M	I	T	O	E	M
M	K	E	G	Ü	B	M	U	N	Ä
K	Õ	N	M	L	E	E	V	I	K
G	M	A	U	D	Ü	A	J	L	Õ
R	J	G	Õ	R	O	R	M	B	G
Ä	B	I	S	V	M	A	S	R	E
S	Ä	T	S	Ä	R	K	S	A	P
D	L	M	J	B	H	Ö	A	V	P
A	L	L	V	A	R	E	S	N	Ü
P	A	K	L	A	P	Õ	R	R	A

Sääjä sõna õigeste rivvi, sis saat üte vanasõna. Kirjute sii juti pääle!

TÜÜ TETTU RUMAL KAVVA RUTTU TETTU TÜÜ KAUNIS.

Värvilise pilt ilustet ärä ja anna esi kah linnuksil kül-mäge süvvä!

Mulgi Kultuuri Instituudi välläanne Üitsainus Mulgimaa

Aalehe välläandmist toeteve Eesti Ravakultuuri Keskuse Mulgimaa perimuskultuuri toetamise abinõu, Tõrva, Mulgi ja Viljandi vald.

Toimetuse:

e-post: mki@mulgimaa.ee

post: Mulgi Kultuuri Instituut, Leerimaja,

Kulla küla, Mulgi vald, 69509 Viljandimaa

toimendei: Kristi Ilves, tel 5344 8176

Toimendusel om voli kirjatükke parande ja lühembes tetä.